

Tumačenje uloge stranca u društvu od Simmela do suvremenih teorija

Tipurić, Antonia

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:140690>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-22**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Prijediplomski studij sociologije i hrvatskog jezika i književnosti

Antonia Tipurić

**Tumačenje uloge stranca u društvu od Simmela do suvremenih
teorija**

Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Mateo Žanić

Osijek, 2024.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za Sociologiju

Prijediplomski studij sociologije i hrvatskog jezika i književnosti

Antonia Tipurić

**Tumačenje uloge stranca u društvu od Simmela do suvremenih
teorija**

Završni rad

Znanstveno područje: društvene znanosti; znanstveno polje: sociologija;

znanstvena grana: posebne sociologije

Mentor: izv. prof. dr. sc. Mateo Žanić

Osijek, 2024.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 4. rujna 2024.

Antonia Tipuni (0122239538)

ime i prezime studenta, JMBAG: 0122239538

Sadržaj

Sažetak	2
Uvod.....	3
Određenje stranca.....	5
Predstavnici fenomenologije stranca.....	7
Georg Simmel	7
Alfred Schütz.....	9
Zygmunt Bauman	10
Stranac u gradu.....	13
Imigrant kao stranac	14
Zaključak.....	17
Literatura	18

Sažetak

U ovom završnom radu definirat će se pojam stranca, njegova uloga u društvu te općenito u sociologiji kao znanosti. Pristup sociološkom proučavanju stranaca proširuje se izvan uobičajenih definicija i obuhvaća razne fenomene kao što su imigracije, kulturna raznolikost, identitet te interakcija među različitim skupinama. Različiti sociološki pristupi pružaju ključne uvide u razumijevanje stranaca kao bitnih aktera u oblikovanju suvremenih društava. Razumijevanju fenomena stranca pridonose razni sociolozi i filozofi od kojih se ističu Georg Simmel, Alfred Schütz i Zygmunt Bauman čija se shvaćanja i definiranja stranca međusobno nadopunjuju. U diskursu o strancu važnu ulogu imaju i gradovi koji privlače strance koji su u potrazi za boljim životom, bilo zbog posla, obrazovanja ili drugih razloga. Migracije zbog potrage za boljim mogućnostima i boljim životom su čest slučaj te se takvi migranti također smatraju strancima, kako u novom društvu tako i u domicilnom. U kontekstu toga u radu se donose rezultati istraživanja koja su proučavala stavove domicilnog stanovništva prema migrantima, odnosno strancima. Ovaj rad ima za cilj, ne samo razumjeti ulogu stranaca u sociologiji, već i doprinijeti širem razumijevanju društvene dinamike proizašle iz susreta različitih kultura i identiteta.

Ključne riječi: stranac, migracije, migrant, integracija, ksenofobija

Uvod

Stranac postoji od kad je kulture i civilizacije te se vremenom mijenjao pogled na stranca, mijenjala se prihvaćenost stranaca, ali su se mijenjali i sami stranci. Stranac se u ovom radu određuje kao osoba koja je napustila vlastitu kulturu te odlazi u drugi kulturni i društveni prostor, bilo to privremeno ili trajno. Na taj način stranac ulazi u novo društvo i novu kulturu te se pokušava integrirati, što može biti izazovno zbog razlika u kulturi i jezičnih barijera. Nije rijedak slučaj da se nakon odlaska domicilna kultura također može osjećati stranom, što dodatno otežava integraciju stranca. Društvo u koje stranac dolazi često je neprijateljski nastrojeno prema strancima te ih teško prihvaćaju čemu pridonose razne predrasude i stereotipi o strancima koji se u današnje vrijeme u velikoj mjeri prenose društvenim mrežama i medijima koji su aktualni u ovo vrijeme visoke razvijenosti tehnologije i informacija. Fenomenom stranca bave se mnogi sociolozi od kojih se ponajviše ističu Georg Simmel, Alfred Schütz te Zygmunt Bauman. Svaki od njih ima različit pogled na stranca te ga na svoj način definira. U kontekstu toga važno je uočiti da pojam stranca nije statičan te da se njegova definicija mijenja ovisno o kontekstu migracija, kulturnih interakcija i društvenih procesa. U današnjem globaliziranom svijetu i društvu, pitanje stranaca postaje sveprisutno te je potaknuto ubrzanom migracijom, kompleksnim društvenim interakcijama i kulturnim raznolikostima. Ljudi najčešće postaju strancima zbog potrage za boljim životom, boljim mogućnostima. Na takav način života navode ih bolje plaćeni poslovi u drugim zemljama i brojne mogućnosti i prilike koje im se tamo nude.

Cilj ovog završnog rada jest pregled važnih socioloških konceptualizacija pojma stranca te pregled suvremenih razmatranja stranca u globaliziranom svijetu. U tom kontekstu, rad će se ponajprije fokusirati na ulogu stranca u društvu i kulturi te će se baviti pitanjem kako su stranci percipirani i integrirani u društvu i kulturi u koju dolaze. Rad će se također osvrnuti i na pristupe značajnih autora kao što su Zygmunt Bauman, Georg Simmel i Alfred Schütz. Zygmunt Bauman, na primjer, analizira stranca u kontekstu modernosti i postmodernosti, Georg Simmel pruža temeljitu analizu stranca kao socijalnog tipa, dok se Alfred Schütz bavi fenomenološkim aspektima iskustva stranca. Nakon ovog teorijskog pregleda, završni rad usmjerit će se na ulogu stranca u gradu istražujući kako globalizacija i urbani razvoj utječu na integraciju stranaca u gradovima. Također, rad će analizirati ulogu stranca u globaliziranom svijetu gdje migracijski tokovi postaju sve intenzivniji, a kulturne i društvene interakcije sve složenije. Dodatno, rad će uključiti rezultate već provedenih istraživanja na temu stranca kao imigranta, pružajući uvid u načine na koje su imigranti konceptualizirani i integrirani u različitim društvenim kontekstima. Na kraju krajeva, završni rad

pružit će sveobuhvatan pregled i analizu pojma stranca ističući njegovu kompleksnost i važnost u suvremenom društvenom i sociološkom diskursu.

Određenje stranca

Početak ćemo od samog početka i same osnove završnog rada, a to je određenje pojma stranca. Stranac se definira kao konkretna osoba u društvu koja je napustila svoju domicilnu kulturu tako što se preselila u drugi kulturni i društveni prostor. Napuštanjem domicilne kulture i prelaskom u novi kulturni i društveni prostor, stranac ulazi u novo društvo te se u njega pokušava uključiti. Nije rijedak slučaj da se stranac suočava s raznim problemima pri uključivanju u novo društvo jer ga često novo društvo ne želi prihvatiti i pokušava ga isključiti iz istog. S druge strane, osoba se i u domicilnoj kulturi može osjećati strancem što je u današnje vrijeme čest slučaj. Prema Musulinu (1956./58.: 663), osnovno izvođenje pojma *stranac* jest prema riječi *strana*. Iako se pojam strana može dovesti u svezu s politikom i strankama koje imaju različite pristupe i odnose prema strancima, Musulin ističe da se pod imenicom *stranac* misli na čovjeka koji je sa strane te da je stranac tuđinac iz drugog kraja ili druge zemlje. Svaka osoba koja otputuje ili se nastani na nekom drugom prostoru, u novoj kulturi i društvu smatra se strancem. Osoba se postajući strancem otuđuje od samog sebe i drugoga, odnosno stran je i sebi i drugima. Pokušavajući se uključiti u novo društvo i prilagoditi se novoj kulturi stranac izaziva čuđenje i zanimanje društva u koje je došao zbog međusobnih kulturnih i jezičnih razlika. „Poznavanjem jezika i učenjem, integrira se u institucije i, kao takav, uklapa se u sustav njemu strane kulture, ali ipak ne toliko strane u odnosu na model stranca-otoka“ (Milardović, 2013: 25). S druge strane, nepoznavanje jezika novog društva stranca dovodi do problema u komunikaciji te se suočava s jezičnim barijerama i zbog toga se često ne može integrirati u novo društvo, odnosno ostaje dezintegriran. S obzirom na kulturu u koju je stranac došao, novo društvo prema njemu može biti prijateljski ili neprijateljski nastrojeno ovisno o tome stvara li stranac u novom društvu osjećaj nelagode, napetosti i straha ili ne. „Na stranca se unutar nove kulture u koju je pristigao gleda kao na subjekt socijalno, kulturno i prostorno udaljen od aktera domaće kulture“ (Milardović, 2013: 22). Udaljenošću, kako socijalnom i kulturnom, tako i prostornom, dolazi do stvaranja osjećaja otuđenosti i stranosti, dok se s druge strane približnošću dolazi do integracije u novu kulturu te samim tim i u novo društvo. U diskursu o strancu od velikog je značaja prostor jer je stranac s jedne strane pitanje blizine i daljine u sociokulturnom prostoru određenog tipa identiteta. Postoje stranci koji stanuju u istom jezičnom i kulturnom prostoru, ali nemaju nikakvih dodirnih točaka, strani su jedni drugima i ne komuniciraju međusobno. U današnje je vrijeme čest slučaj da ljudi imaju osjećaj da su povezani međusobno i da su blizu jedni drugima, a nisu. Takvi stranci povezani su u tzv. kibernetičkom prostoru, ali u realnom svijetu se ne poznaju što je posljedica razvoja tehnologije i globalnog informacijskog društva. „Novi mediji istodobno približavaju i udaljuju ili otuđuju ljude, čineći od njih strance“ (Milardović, 2013: 11). Pri definiranju stranca važno je istaknuti i socijalno-

psihološki pojam stranca koji se prvenstveno odnosi na ponašanje unutarnje (vlastite) grupe prema vanjskoj (stranoj) grupi. Socijalno-psihološki pojam stranca sastoji se od nekoliko sastavnica. Milardović (2013) navodi međugrupno ponašanje, kognitivnu sastavnicu, socijalni identitet, emocije te abnormalno socijalno-doživljajno ponašanje spram stranaca. Međugrupno ponašanje koje se smatra socijalnom sastavnicom odnosi se na socijalnu interakciju među članovima društva i društvima općenito te se naglasak stavlja na odnos unutarnje (vlastite) grupe prema vanjskoj (stranoj) grupi. „U međugrupnom ponašanju stranca se može definirati kao pripadnika strane skupine koja se razlikuje po identitetu u odnosu na neku većinsku grupu unutar neke kulture“ (Milardović, 2013: 29). Kognitivna sastavnica je povezana s međugrupnim ponašanjem jer se odnosi na interpretaciju i percepciju vanjske (strane) grupe prema mišljenjima i stavovima vlastite te je tu važno istaknuti veliku ulogu stereotipa i predrasuda. Ipak, glavnom i najvažnijom sastavnicom smatra se socijalni identitet. Prema Tajfelu (1974:69) socijalni je identitet dio pojma o sebi, odnosno odnosi se na sebe u društvenom kontekstu i na pripadnost društvenoj skupini na temelju svijesti o pripadnosti i emocionalnoj povezanosti. Emocije i emocionalna povezanost čine važnu sastavnicu socijalno-psihološkog pojma stranca jer su ključne u stvaranjima prijateljstva ili neprijateljstva, u prihvaćanju ili neprihvatanju stranca. Dakle, razlikujemo dvije emocije koje su ključne u diskursu o strancu, a to su ljubav koja povezuje ljude i najčešće se odnosi na ljubav prema vlastitoj grupi i kulturi te osjećaj straha i nesigurnosti koje izaziva nešto nepoznato, u ovom slučaju strancem. Upoznavanjem i komunikacijom sa strancima strah nestaje i povećava se mogućnost za stvaranjem prijateljstava sa strancima što je poznatije kao ksenofilija. S druge strane, utjecajem stereotipa i predrasuda o strancima strah može ostati prisutan ili se čak povećati te se često izražava kroz različite oblike mržnje i neprijateljstva. Takav tip straha se naziva ksenofobija. Odnos prema strancu definira se kao odnos prema Drugome. „Markeri raspoznavanja Prvoga (ingroup) i Drugoga (outgroup) jezik su ili kultura. Oni su razdjelnice i potencijalna polja konflikta, ali i mogućih dobrih odnosa suradnje i međusobnog poštovanja“ (Milardović, 2013: 11). Odnos prema Prvome temelji se na identitetu, odnosno istovjetnosti, dok se s druge strane odnos prema Drugome temelji na razlici, odnosno drugosti. U kontekstu odnosa prema strancima važno je istaknuti i tzv. modele odnosa društva prema strancima. „Etnocentrizam je stajalište kojim se na pripadnike drugih skupina ili društava primjenjuju mjerila vlastite skupine ili društva“ (Hrvatska enciklopedija). Također se i Wilson osvrnuo na etnocentrizam te ga definirao na sljedeći način: „Sila koja hrani ratnu politiku veoma često je etnocentrizam, pretjerana i iracionalna privrženost pojedinaca svojim srodnicima i suplemenicima“ (Wilson, 2007.: 110). Obično se način mišljenja ili ponašanja drugih smatra neispravnim i čudnim. Što ljudi duže žive ili surađuju u grupi, veća je njihova sklonost prema podjeli *mi* i *oni*. Uz *mi*, vlastitu skupinu, vezuje se odanost i ponos te

osjećaj superiornosti, civiliziranosti i poštenja u odnosu na skupinu *oni* kojoj se pripisuju suprotna obilježja. S druge strane, multikulturalizam se odnosi na prihvaćanje više različitih kultura i društava. „Multikulturalizam javna je politika koja putem obrazovanja i medija promiče interes i znanje o različitim kulturama te njihovu ravnopravnost i međusobno poštovanje" (Hrvatska enciklopedija). Također, multikulturalizam je kulturološki, politički i ideološki koncept uključivanja Drugoga u društvo. „Multikulturalizam nasuprot etnocentrizmu, uniformnosti i homogenizaciji slavi *difference* (razliku) i *diversity* (raznolikost)“ (Wunderlich, Warriier, 2007.: 215). Iako još uvijek postoje negodovanja, većina današnjih društava je multikulturalno što je uglavnom posljedica globalizacije. Globalizacija, razvoj tehnologije te širenje informacija dovele su do stvaranja globalne kulture i globalnog društva u kojem sve više prevladava multikulturalnost, prihvaćenost i integracija, iako i dalje postoji etnocentrizam, rasizam, neprihvaćenost, dezintegracija i slično. „Globalizacija kulture utječe na promjenu kulturnoga identiteta. Identitet je dinamička kategorija, a pod utjecajem globalizacije kulture nastaju preoblike nacionalnih identiteta, korekcije, dopune, gube se neki dijelovi i dobivaju novi sadržaji“ (Milardović, 2013: 194). Temeljnu ulogu u globalizaciji imaju mediji pomoću kojih se prenose razne informacije pa tako i slike stranaca koje ih predstavljaju prijateljima ili neprijateljima. Tako mediji imaju i veliku ulogu u integraciji stranaca u nova društva i kulture.

Predstavnici fenomenologije stranca

Poglavlja koja slijede bavit će se autorima i njihovim djelima i radovima koja se odnose na stranca, na njegovu integraciju i prilagodbu u novom društvu i kulturi. Kratki pregled ovih teorijskih analiza stranca doprinijet će boljem razumijevanju stranca te će biti od koristi pri individualnom analitičkom rasuđivanju.

Georg Simmel

Georg Simmel jedan je od predstavnika fenomenologije stranca. On je njemački filozof i sociolog. „Jedan je od utemeljitelja sociologije kao samostalne znanosti“ (Hrvatska enciklopedija). Simmel je također utemeljitelj sociologije stranca čiji je temelj njegovo djelo *Ekskurs o strancu* iz 1908. godine. Navedenim djelom i svojim sociološkim djelovanjem u velikoj je mjeri utjecao na razvoj Čikaške sociološke škole, Roberta E. Parka, Georga H. Meada i školu simboličkog interakcionizma te na Ervinga Goffmana. Simmel stranca definira kao osobu koja je došla u novo

društvo, novu kulturu da bi ostala ili pak opet otputovala nekamo. „Stranac se ovdje ne podrazumijeva u smislu koji je do sada već više puta naznačen: kao onaj koji luta, koji danas dolazi i sutra odlazi, već kao onaj koji danas dolazi i sutra ostaje“ (Simmel, 2017: 15). Uz stranca vežemo obilježje objektivnosti. „Ta se objektivnost postiže zbog neukorijenjenosti, otvorenosti, pokretljivosti i nemogućnosti izražavanja subjektivnog stajališta o društvenoj sredini u kojoj se zatekao“ (Milardović, 2013: 137). Zbog navedene neukorijenjenosti stranca se može poistovjetiti s mostom koji spaja ili pak razdvaja dvije kulture, dva društva i na kraju krajeva, dva prostora. Stranac kao most stran je i vlastitoj i novoj kulturi, odnosno društvu, ne pripada nigdje. „Objektivnost se može odrediti kao sloboda. Objektivan čovjek nije vezan ni za šta što bi moglo da prejudicira njegovo opažanje, njegovo razumijevanje ili njegovu procjenu datog“ (Simmel, 2017: 18). Prema Simmelu (2001: 152) stranac je i element grupe koji se ne razlikuje od siromašnih i različitih tzv. unutarnjih neprijatelja te je on zadužen za neku važnu funkciju u društvenom sistemu koju ne mogu obavljati domaći. Prema Simmelu (2017) stranac je element čija imanentnost, odnosno položaj istovremeno uključuje spoljašnjost i suprotstavljenost. „Simmel je zapravo smatrao da je razumijevanje interakcije među ljudima jedan od najvažnijih zadataka sociologije“ (Ritzer, 1997: 30). Stoga je konstruirao stranca kao socijalni tip koji stupa u različite društvene interakcije na temelju svog položaja, kako navodi Milardović (2013: 42). Interakcija i međudruštveni odnosi važne su odrednice za shvaćanje društva u cijelosti. Unutar društva i društvenih odnosa postoje, kako je već i spomenuto, suradnja i prijateljstvo te konflikt i neprijateljstvo. „Simmelovo određenje stranaca u kategorijama blizine i daljine može se dalje iščitavati tako da se kategorija blizine tretira kao prijateljstvo sa strancima (ksenofilija), a daljine kao neprijateljstva (ksenofobija)“ (Milardović, 2013: 23). „Stranac nam je blizak ukoliko osjećamo da mi i on imamo nešto zajedničko u nacionalnom, socijalnom, poslovnom ili u ljudskom pogledu (...)“ (Simmel, 2017: 19). U djelu *Filozofija novca* (2002) Simmel određuje stranca kao trgovca posrednika te ističe da su društveni odnosi u vidu gospodarstva posredovani novcem kao medijem. Kao što je i u današnje vrijeme slučaj, osoba često postaje strancem zbog novca, odnosno novac potiče na migracije i potragu za boljim životom. Mnogo ljudi migrira u zemlje koje nude bolje plaćene poslove i bolji životni standard kako bi osigurali sebi i svojim obiteljima lagodniji život. Milardović (2013: 132) navodi kako Simmel strance dovodi u svezu s novcem preko trgovine te da trgovina strancu u novoj sredini brže rješava egzistencijalne probleme. Tako stranci kao trgovci postaju konkurencija lokalnom stanovništvu te se zbog toga javlja tendencija isključivanja stranaca. Do nedavno je u Republici Hrvatskoj bio rijedak slučaj vidjeti strane radnike u domaćim firmama no danas ih ima sve više i više. Do toga dolazi zato što domaće stanovništvo ne pristaje na određene uvjete rada i na manje plaće dok je to strancima u potpunosti

prihvatljivo te su im naše plaće mnogo veće nego u zemljama iz kojih dolaze. Stranci migriraju da bi radili poslove koje domaće stanovništvo odbija obavljati čija je posljedica različito ponašanje prema domaćima i strancima, tj. u nekim slučajevima se strance iz tog razloga iskorištava. Simmel se također osvrće na strance u velegradovima kojima pripisuje obilježja racionalnosti i intelektualnosti za razliku od sela koje smatra osjećajnim. Razlikuje starosjedioce i strance u velegradu. Kako navodi Milardović (2013:133), stranac se naseljava u velegradu sa sebi sličnim strancima te se tako stvaraju getoizirane kolonije, četvrti i slično. Općenito za gradove vežemo otuđenost među stanovništvom pa su često i domaći stanovnici jedni drugima strani. Toj otuđenosti pridonose obilježja racionalnosti i intelektualnosti, bezosjećajnosti, stalna žurba te velika usmjerenost na posao. Gradovi su, kako navodi Milardović (2013:133), novčarska središta u kojima se odvija većina poslova te tu ljudi koji nisu stanovnici grada dolaze uglavnom zbog posla i obaveza. U priči o Simmelu i Simmelovom određivanju stranca važno je istaknuti i ideju Europe. „Danas se u ujedinjenoj Europi može govoriti o Europi stranaca, o nadnacionalnoj Europi s kozmopolitskim tendencijama, ali s još uvijek duboko ukorijenjenim nacionalnim državnostima koje zakonima reguliraju položaj stranaca u pojedinim zemljama članicama Europske unije“ (Milardović, 2013: 141). Iako u Europi još postoji značajna količina mržnje prema strancima i sklonost njihovoj dezintegraciji, raznim zakonima i akcijama se poboljšava njihov položaj i prava.

Alfred Schütz

Nakon Simmela slijedi Alfred Schütz, također jedan od poznatijih predstavnika fenomenologija stranca. Schütz je austrijski filozof i sociolog koji je utemeljio fenomenološku sociologiju. On se fenomenom stranca bavio u okviru socijalne psihologije te, kako navodi Milardović (2013: 28) prema Schütz (1944: 499), u tekstu *The Stranger: An Essay in Social Psychology* ističe tipične situacije u kojima se nalazi stranac u svojem nastojanju da interpretira kulturni obrazac društvene grupe kojoj prilazi i orijentira se unutar njega. Socijalna psihologija je grana psihologije koja u kontekstu stranca proučava ponašanje unutarnje (vlastite) grupe prema vanjskoj (stranoj), utjecaj predrasuda i stereotipa na međuodnose grupa, kategoriziranje stranaca i slično. S obzirom na međugrupno ponašanje, stranca se određuje kao osobu koja pripada vanjskoj (stranoj) grupi te se od unutarnje grupe, odnosno većinske grupe neke kulture, razlikuje identitetom. Schütz (2002) ističe da je stranac imigrant te samim tim prekida s vlastitom kulturom i ulazi u novu. Iz stare, vlastite kulture mu ostaju samo sjećanja. Dolaskom u novo društvo i novu kulturu nailazi na brojne prepreke kao što su obrazac ponašanja, jezik, običaji, zakoni i slično. Temelj integracije i interakcije s novim društvom jest jezik. U diskursu o strancu Schütz se o tezi

o objektivnosti i dvostrukoj lojalnosti slaže sa Simmelom. Dvostruka lojalnost odnosi se na pripadanje i vlastitoj i stranoj kulturi i društvu. „Riječ je o dvostrukoj lojalnosti: a) starom civilizacijskom uzorku koji je napustio i b) novom koji, uz sve poteškoće, treba usvojiti/prihvatiti“ (Milardović, 2013: 147). Ona kao takva dovodi stranca do rascijepljenosti i podvojenosti između vlastite kulture i kulture u koju je došao i u koju se pokušava integrirati. Integracijom u novo društvo i prilagodbom stranac prestaje biti stranac jer postaje član novog društva te samim tim prestaje biti razapet između dvije kulture. S druge strane, ako je integracija neuspješna, odnosno ako se stranac ne uspije prilagoditi novom društvu i kulturi uvijek ima mogućnost povratka u vlastito društvo, vlastitu kulturu. U tom slučaju stranac je povratnik. „Povratnik je migrant koji se dragovoljno vraća u mjesto prekida povijesti, jezika, kulture i identiteta“ (Milardović, 2013: 147). Međutim, stranac kao povratnik može naići na probleme s integracijom i prilagodbom u staro, vlastito društvo jer on čak i nakon integracije dugo vremena ostaje tzv. latentni stranac u vlastitom društvu. Na njih domicilno društvo ne gleda isto kao prije jer su oni jedno vrijeme bili odsutni. Oni se smatraju 'vlastitim' strancima.

Zygmunt Bauman

Iako postoji još predstavnika fenomenologije stranca, uz Simmela i Schütza u radu će se još istaknuti i Zygmunt Bauman. Bauman je poljski filozof i sociolog. Prema Hrvatskoj enciklopediji, Bauman smatra da je cilj sociologije "razumijevanje širega društvenog okvira u kojem ljudi žive, razotkrivanje predrasuda, odnosa moći, vladajućih svjetonazora i društvenih procesa, a radi proširenja slobode pojedinca i kolektivnog potencijala čovječanstva". U tom teorijskom okviru Bauman drži kako „sva društva stvaraju strance; ali svaka vrsta društva stvara svoju vlastitu vrstu stranaca, a stvara ih na svoj vlastiti jedinstven način“ (Bauman, 2017:62). Unoseći svoje granice i stvarajući vlastitu moralnu, estetsku i kognitivnu mapu, društvo samo stvara strance koji prikrivaju već postavljene granice te unose nesigurnost i samim tim i osjećaj izgubljenosti kojim se stvara neugodnost. Bauman se u svom tekstu *Stvaranje i prevazilaženje stranca* (2017) nadovezuje na Geoga Orwella i njegov prizor duboke vojničke čizme koja gazi ljudsko lice, odnosno „gazi strance u prašini, istisne ono strano iz ljudskog bića i drži podalje one koji nisu još gaženi“ (Bauman, 2017: 63). Elias Canetti je također pisao o tzv. ubilačkim uniformama čiji su dio već spomenute duboke vojničke čizme (Canetti, 2010). Uniforme su bile, a i ostale, simbol sluga države koji imaju moć, koji „obuvajući vojničke čizme gaze i gaze po nalogu i u ime države“ (Bauman, 2017: 63). Moderna je država institucija koja se temelji na zakonski uspostavljenom poretku definiranom kroz stroge podjele, klasifikacije, rasporede i

granice što omogućava državi da djeluje unutar jasno određenih okvira. U takvom sustavu, stranci predstavljaju odstupanje od zamišljenog reda. Oni su, u kontekstu moderne države, percipirani kao nepoželjni elementi te ne odgovaraju uređenoj i kontroliranoj viziji društva koju država nastoji postići. „Izgradnja poretka predstavljala je rat iscrpljivanja protivnika koji se vodio protiv stranaca i stranog“ (Bauman, 2017: 64). Bauman, referirajući se na Levi-Straussa, navodi dvije alternativne strategije koje su se koristile u navedenom ratu, a to su strategija asimilacije, odnosno *antropofagna* strategija kojom se različito napravi sličnim te s druge strane strategija isključivanja, odnosno *antropoemska* strategija kojom se strance isključuje iz društva i kulture, tj. protjeruje ih se izvan granica uređenog svijeta te na kraju krajeva, fizičko uništavanje stranaca. „Kulturno i/ili fizičko poništavanje stranaca i onog stranog, dakle, bilo je u modernom društvu i pod okriljem moderne države kreativno uništavanje, (...). To je bio integralni dio tekućeg napora za izgradnju poretka, njegov nezaobilazni uvjet i pratnja“ (Bauman, 2017: 65) S obzirom na to, strance se smatralo deformacijom koju treba popraviti. Danas živimo u svijetu koji je pun nesigurnosti što dovodi do osjećaja straha. Nekada su obitelji i prijatelji predstavljali utočište gdje se liječe tzv. rane koje se zadobiju u vanjskom svijetu, danas u doba modernosti i globaliziranosti gotovo ništa nije sigurno, čvrsto i pouzdano. Današnje ljude obilježava problem identiteta koji ne mogu riješiti, ne mogu izgraditi čvrst identitet koji će trajati. Uz problem identiteta često dolazi i anksioznost s kojom se susreće velik broj ljudi današnjice. Bauman (2017) kaže da se stranac mrzi i da ga se bojimo kao sluzi koja predstavlja gubitak slobode, nešto što se zalijepi za čovjeka i neće se odvojiti. Međutim, postoje ljudi za koje stranac ne predstavlja "sluz", ljudi koji se znaju nositi s "sluzavim" stvarima. Ovisi od osobe do osobe, nekim ljudima je i čista voda sluzava. Pristup i odnos sa strancima te općenito "sluzavim" pojavama prikaz je čovjekovih vještina i sposobnosti. Nekima su stranci pružatelji zadovoljstva. „Stranci su ljudi kojima plaćate za njihove ponude i za pravo da prekinete njihove usluge kada više ne pružaju zadovoljstvo“ (Bauman, 2017: 77). U priči o modernoj državi pa i o modernim strancima važno je istaknuti da postoji razlika između modernih i postmodernih stranaca. Moderni stranci shvaćeni su kao oni koji trebaju biti uklonjeni iz društva da bi se održao društveni red, odnosno služili su kao granice do kojih se širila državna kontrola i poredak. Za razliku od modernih stranaca, postmoderni stranci su prihvaćeni kao trajni dio društva. Neovisno o tome jesu li prihvaćeni ili ne od ostatka društva, opće je poznato da su oni ovdje da ostanu. Takva promjena u društvu i odnosu prema strancima ukazuje na širu društvenu prihvaćenost i integraciju različitosti unutar postmodernog društva. Društvo se više ne bavi pitanjem kako se riješiti stranaca već kako živjeti s njima te kako naći "zajednički jezik". U svom tekstu *Europa stranaca (Europe of Strangers)* Bauman ističe da Europa pod utjecajem globalizacije postaje Europa stranaca koju obilježava kulturna raznolikost. Tome pridonosi razvoj

tehnologije, brže širenje informacija, razvoj umreženog društva te također otvorenost granica u Europi. „Autor usmjerava pozornost na krizu osobnog i kolektivnog identiteta u suvremenom globalnom dobu“ (Milardović, 2013: 152).

U diskursu o strancu važno je istaknuti da Bauman razlikuje četiri društvena tipa: hodočasnik, skitnica, vagabund i turist. Bauman (2002) hodočasnika određuje kao privremenog stranca koji je podložan promjenama, odnosno vremenom se mijenja. Vremenom je hodočasnika sve manje, u novo doba, u vrijeme moderne, sve češće ih nasljeđuju skitnice, vagabundi i turisti. „Hodočasnik za razliku od skitnice, vagabunda ili turista avanturista, ima neku duhovnu misiju. A ostali više putuju i hodočaste na neka mjesta iz užitka i zabave.“ (Milardović, 2013: 151) Skitnica kao socijalni tip predstavlja modernu osobu, osobu koja živi u modernom gradu. Prema Baumanu (2002: 176) skitnica je simbolična figura modernoga grada. Skitnica živi moderni urbani život koji je pun akcije, prolaznosti, brzine i protočnosti. Kao treći društveni tip navodi se vagabund (ili *vagabundo*) koji je određen kao čovjek na margini, na rubu. On nema svoj život pod kontrolom, nema cilja, nema svrhu, nema kriterije. S druge strane, turist je prema Milardoviću (2013: 151) poseban tip privremenog stranca i fenomen je globalizacije kulture. Za razliku od vagabunda, turist luta s ciljem, kriterijem i svrhom, on traži nešto neobično i strano što će mu omogućiti osjećaj kao da je kod kuće. Turist se željan novih iskustava, avantura i doživljaja upušta u nepoznato. „Različiti tipovi stranaca ulaze i izlaze iz ovih društvenih granica i tako odražavaju fluidne granice između tradicionalnih, modernih i postmodernih društava“ (Marotta, 2005: 7).

Stranac u gradu

Nakon teorijskog pregleda, od velike je važnosti istaknuti ulogu stranca u gradu istražujući kako globalizacija i urbani razvoj utječu na integraciju stranaca u gradovima. Gradove je danas teško definirati jednom definicijom jer bi onda takva definicija trebala sadržavati administrativno-politička, statistička te znanstvena obilježja grada. Stoga postoje različite definicije grada. U Republici Hrvatskoj je Zakonom o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi (članak 5) grad definiran kao „mjesto koje ima više od 10.000 stanovnika, a predstavlja urbanu, povijesnu, prirodnu, gospodarsku i društvenu cjelinu“. Definiranjem grada i urbanizacijom bave se i sociolozi od kojih se ponajviše ističu Max Weber, Georg Simmel, Manuel Castells, Saskia Sassen te Čikaška škola. Weber naglašava važnost grada kao tržišnog naselja: "Svaki je grad tržišno mjesto tj. Ima lokalno tržište kao ekonomski centar naselja na kome (uslijed postojeće specijalizacije u proizvodnji) i negradsko stanovništvo podmiruje svoje potrebe za zanatskim proizvodima ili za trgovinskim artiklima, ili i za jednim i za drugima" (Weber, 2014:23). Grad Weberu predstavlja nositelja civilizacije koju prati racionalizacija. Definiranjem grada i odnosima u gradu bavi se i sociolog Louis Wirth koji grad definira kao veliko, gusto naseljeno i stalno boravište društveno heterogenih pojedinaca. Osvrćući se na međudnose urbanog društva Wirth (1938) ističe kako konkurencija i mehanizmi formalne kontrole zamjenjuju solidarnost na koje se obično oslanja narodno društvo kako bi ostalo zajedno te također naglašava kako je većina kontakata u gradskom području bezlična, segmentirana i umjetna. Međudruštvene odnose u gradu često obilježava konkurentnost što je posljedica mogućnosti stalnog napredovanja te su zbog toga nesigurnost i nestabilnost jedne od važnih normi gradskog načina života. Ljudi u gradu, u odnosu na ljude na selu, nisu vezani za mjesto stanovanja, u velikoj su mjeri mobilniji te su više vezani uz poziciju na društvenoj ljestvici. Prema Wirthu (1938) impersonalnost i formalizacija društvenih odnosa u gradu posljedica su distanciranja zbog velikog broja ljudi. Ljudi u gradu tako postaju jedni drugima stranci i otuđuju se usprkos fizičkoj blizini. „Bliska fizička prisutnost kulturno i društveno raznolikih metropolitanskih subjekata karakterizira moderne gradove i ideju modernog stranca“ (Marotta, 2005: 3). Stranosti među ljudima i otuđenosti pridonosi kulturna raznolikost, brz tempo života, individualnost i slično. Stranac u gradu također može biti osoba koja je došla u potrazi za boljim životom, bilo vezano uz posao i karijeru ili pak obrazovanje. Takvi stranci najčešće dođu i ostanu, ali nije ni rijedak slučaj da dođu i vrate se u vlastito društvo i kulturu (npr. učenici i studenti) ili da odu na drugo nepoznato mjesto gdje im se nude još bolje prilike i mogućnosti. U današnje vrijeme je čest slučaj migriranja zbog boljih životnih uvjeta i mogućnosti. Kao primjer može se uzeti Republika Hrvatska. Stanovnici Republike Hrvatske u velikoj mjeri odlaze u inozemstvo zbog bolje plaćenih poslova te se čak dosta njih vrati u vlastitu domovinu nakon što

su došli do postavljenih ciljeva i tako postanu stranci u vlastitoj državi. Njih domaće stanovništvo ne vidi onakvima kakvi su bili prije nego što su migrirali, odnosno imaju drugačije poglede na tzv. povratnike. Marotta (2005) postmoderni grad određuje kao grad straha u kojem postmoderni stranac doživljava moderne oblike marginalizacije, to su mjesta ugnjetavanja i kontrole. S druge strane, Marotta (2005) navodi i pozitivniji prikaz postmodernog grada, a to je postmoderni grad kao grad različitosti. U takvom gradu se različitost smatra inovativnom i dinamičnom značajkom gradskih sredina te stranac „potiče novi oblik prostorne interakcije u kojoj je Drugi i fizički i društveno blizak“ (Marotta, 2005: 7). Tijekom godine u raznim se gradovima pojavljuju turisti koji se također određuju kao jedan tip stranaca. Turisti posjećuju razne prostore zbog zanimacije za nepoznato i novo. Njih pokreće avanturizam, adrenalin, znatiželja. Među gradskim stanovništvom, nevažno radi li se o turistu, studentu, učeniku, strancu koji dolazi zbog karijere ili o osobi koja živi na tom prostoru, vlada otuđenost i rezerviranost. U gradu je svako svakome stranac i tako se stvara napetost, osjećaj nesigurnosti, mržnja i strah.

Imigrant kao stranac

Budući da u današnje vrijeme pojam stranca vežemo uz migrante, odnosno ljude iz drugih kultura i sa drugih prostora koji dolaze u drugo društvo i drugu kulturu, u nastavku se donose rezultati već provedenih istraživanja na temu stranca kao imigranta, pružajući uvid u načine na koje su imigranti konceptualizirani i integrirani u različitim društvenim kontekstima. Migracije su, prema Hrvatskoj enciklopediji, u širem smislu prostorna pokretljivost stanovništva, a u užem smislu trajnija promjena mjesta stalnoga boravka pojedinaca ili društvenih skupina te također mogu biti stalne ili privremene. Kao što ističe i Mesić (2002) ljudi migriraju kada dolazi do nezadovoljavanja njihovih potreba, odnosno kada društvena situacija i sistem ne cijene dovoljno uloge ljudi. Budući da Mesić (2002: 248) ljudske migracije shvaća kao proces, a ne kao sami čin, odnosno radnju, on se pri definiranju migracija dotiče razdaljine seljenja, trajnosti promjene boravišta te kretanja ljudi u prostoru. U raspravama o migracijama važno je spomenuti i migracijske politike. Prema Čačić-Kumpes (2012: 308) migracijske politike dijele se na asimilacijske i pluralističke. U kontekstu asimilacijskih politika se, kako navodi i Schmitter Heisler (2008), uspješna integracija imigranata u većini slučajeva određuje kao jednosmjernan proces u kojemu društvo u koje dolazi stranac treba ostati u velikoj mjeri nepromijenjeno. S druge strane, prema pluralističkim politikama imigranti i članovi društva u koje je imigrant došao trebaju imati jednaka prava (Castles, 1995; Kymlicka, 1995). „Bitno obilježje suvremenih migracijskih tokova

jest umnožavanje različitosti, odnosno sve su različitija obilježja zemalja podrijetla migranata, njihovo društveno, ekonomsko i kulturno podrijetlo, motivi njihova migriranja te obilježja zemalja njihova primitka“ (Čačić-Kumpes, 2012: 308). Neovisno o tome radi li se o privremenim ili trajnim migracijama, unutarnjim ili vanjskim, o migracijama do kojih je došlo zbog ekonomskih ili neekonomskih razloga, migranti se uvijek određuju kao stranci u novom društvu, u društvu u koje su došli. „U sociološkom smislu stranac je zapravo imigrant, osoba koja je tranzitirala iz jedne države u drugu“ (Milardović, 2013: 25). U diskursu o imigrantima kao strancima potrebno je dotaknuti se tzv. *gastarbeiters*, stranih radnika, ljudi koji odlaze iz vlastite države zbog bolje plaćenih poslova. *Gastarbeiteri* se često suočavaju s osjećajem pritiska. „To je osjećaj stalne kontrole, neprestanog podsjećanja da je stranac, taj ga osjećaj tjera da svoj identitet prikrije, zatomi, da pobjegne od njega, da *pobjegne od identiteta*“ (Jonjić, 1987: 286). S obzirom na to, Jonjić (1987) navodi pet oblika identifikacije stranaca: stara identifikacija (mit o povratku), bijeg od identifikacije, gubitak identiteta (osjećaj praznine), nova identifikacija te samosvijest. Dok s jedne strane postoje *gastarbeiteri* koji žele zaboraviti da su stranci, da ne pripadaju društvu i kulturi u kojima se nalaze, s druge strane postoje oni koji se žele boriti za svoj identitet i svoja prava koja zaslužuju kao stranci. Prilikom identifikacije radnika-migranata važan je čimbenik jezik. Lesley Milroy (1980: 320) proveo je istraživanje na trima radničkim četvrtima te je došao do rezultata koji pokazuju da socijalna izolacija ima utjecaj i na jezik jer je jezik važan kohezijski čimbenik grupe. Istraživanje o stavovima prema stranim radnicima provela je i Jadranka Čačić-Kumpes 2012. godine. U istraživanju je naglasak na integraciji stranih radnika u hrvatsko društvo. „Glavni je cilj istraživanja da se pokuša utvrditi i opisati otvorenost/zatvorenost građana Hrvatske prema mogućem dolasku stranih radnika u Hrvatsku...“ (Čačić-Kumpes, 2012: 316). U provedenom istraživanju sudionici su izrazili visoku razinu ksenofobičnosti što ukazuje na njihovu nespремnost da prihvate dolazak stranih radnika. Takva nespремnost pripisuje se strahu od konkurencije na tržištu rada te zatvorenosti prema kulturnoj različitosti. Također je utvrđena visoka društvena distanca prema stranim radnicima koja ukazuje na to da je najprisniji odnos ispitanika i stranih radnika sveden samo na odnos na poslu. Sekulić (2014) ističe da je nacionalna distanca pokazatelj nacionalne isključivosti što je obilježje nacionalizma i tradicionalizma. Većina ispitanika smatra da se strani radnici moraju prilagoditi vrijednostima hrvatskoga društva ako u njemu žele raditi te da domaćem radniku uvijek treba dati prednost pri zapošljavanju u slučaju da ima jednake kvalifikacije kao i strani radnik. U istraživanju se dolazi do zaključka da „na negativne stavove prema imigrantima utječu mnogobrojni politički, društveni, ekonomski ili kulturni čimbenici“ (Čačić-Kumpes, 2012: 309). Migracije i migranti se oduvijek smatraju i doživljavaju kao prijetnja nacionalnom integritetu. Nerijetko se smatra da oni ugrožavaju društveni i politički poredak te im

se stoga, kako ističe i Sayad (2010: 167), pripisuje subverzivna uloga. Iz tog razloga se stvaraju razni stereotipi i predrasude o migrantima i migrantskim zajednicama te ih se percipira kao ekonomsku i kulturnu prijetnju o čemu govore i Quillian (1995), Sides i Citrin (2007), McLaren (2003) te mnogi drugi. Zaklada Friedrich Ebert provela je *Istraživanje mladih Jugoistočne Europe 2018./2019.* s ciljem utvrđivanja, analiziranja i opisivanja stavova i ponašanja mladih u suvremenom društvu. U radu *Istraživanje mladih u Hrvatskoj 2018.-2019.* Zaklada donosi novije rezultate istraživanja stavova mladih ljudi prema migrantima. Mladi uglavnom nemaju definiran stav ili su suzdržani o ideji Hrvatske kao imigracijske i multikulturalne zemlje te prema rezultatima istraživanja iskazuju slabu zabrinutost i strah prema migrantima i izbjeglicama. S jedne strane, skoro polovina ispitanika prihvaća multikulturalnost društva u Hrvatskoj i smatra ju pozitivnom, dok s druge strane jednak udio ispitanika sumnja u dobrobit multikulturalizma hrvatskog društva i koristi koje donosi društvu. „(...) kada je riječ o odnosu prema strancima ili imigrantima, najveći broj ispitanika (skoro 40%) ne smatra da je asimilacija dobar put u društvenu integraciju, a trećina i dalje iskazuje stavovsku neodređenost vezano za ovo pitanje“ (Gvozdanović i dr., 2019: 37). Iz istraživanja se zaključuje da su mladi ipak donekle skloni nacionalizmu i autoritarizmu, isključivi su prema pojedinim socijalnim skupinama te ideju asimilacije migranata ne podržavaju. Uspoređujući istraživanje i rezultate istraživanja iz 2012. godine Jadranke Čačić-Kumpes i *Istraživanje mladih u Hrvatskoj 2018./2019.* može se zaključiti da se stavovi prema migrantima, odnosno strancima nisu u velikoj mjeri promijenili. Multikulturalizam, ideologija koja potiče suživot različitih kultura unutar jedne zajednice, u današnjem vremenu je prihvaćeniji nego ranije. Uz brojne uzroke i razloge koji su doveli do toga, ponajviše se ističu globalizacija, porast stope migracija te razvoj međunarodnih komunikacijskih tehnologija što je omogućilo veću interakciju među kulturama te samim tim dovelo do međukulturne tolerancije i razumijevanja. Usprkos tome još uvijek postoji distanca između domicilnog stanovništva i stranaca. Jedan od ključnih čimbenika koji dovodi do distance jest strah od nepoznatog. Ljudi kao bića imaju prirodnu tendenciju da se okupljaju u skupine ljudi sličnih sebi što dovodi do nepovjerenja prema onima koji su različiti. Većina socioloških istraživanja pokazuju da su predrasude i stereotipi prema strancima često temeljeni na generalizacijama i nedostatku osobnog iskustva. Kada ljudi nemaju priliku upoznati se s pripadnicima drugih kultura, skloni su stvaranju mišljenja na temelju informacija koje dobivaju putem medija.

Zaključak

Fenomen stranca najbolje se razumije kroz radove ključnih sociologa i filozofa poput Georga Simmela, Alfreda Schütza i Zygmunta Baumana koji se bave strancima u društvenim, kulturnim i ekonomskim kontekstima. Stranac predstavlja osobu koja odlazi iz svoje domicilne kulture i društva te dolazi u novi društveni prostor gdje se suočava s izazovima integracije i često biva percipirana kao "drugi". Teškoćama u integraciji pridonose problemi u komunikaciji, jezične barijere i česti neprijateljski stavovi novog društva. Georg Simmel definira stranca kao objektivnog promatrača koji nije potpuno integriran ni u domicilnu ni u novu kulturu nego se on percipira kao most između dviju kultura. Simmel naglašava ulogu stranca u društvenim interakcijama i ekonomskim odnosima, osobito u urbanim sredinama gdje stranci često preuzimaju uloge koje domicilno stanovništvo izbjegava. Alfred Schütz proširuje Simmelovu perspektivu ističući fenomenološku dimenziju stranaca koji su podvojeni između lojalnosti prema staroj i prema novoj kulturi. Prema Schützu integracija stranaca ovisi o njihovoj sposobnosti prilagodbe novom jeziku, zakonima i običajima. Neuspjehom u prilagodbi dolazi do marginalizacije ili čak povratka u domicilnu kulturu gdje se smatraju tzv. latentnim strancima. Zygmunt Bauman u kontekstu diskursa o strancima uvodi konceptualizaciju četiri društvena tipa: hodočasnik, skitnica, vagabund i turist. Na taj način Bauman opisuje različite aspekte modernog života i mobilnosti, odnosno pokretljivosti. U svojim radovima Bauman ističe utjecaj globalizacije na percepciju i ulogu stranaca u suvremenom društvu gdje se kulturna raznolikost povećava, ali i dalje postoje značajni izazovi i teškoće u integraciji stranaca. Važno je istaknuti Baumanovu ideju Europe stranaca koja odražava složenost suvremenih društava u kojima nacionalni identiteti isprepliću s kozmopolitskim tendencijama. Na kraju se može zaključiti da je fenomen stranca višedimenzionalan i dinamičan te da je prožet socijalnim, psihološkim i ekonomskim faktorima. Dok s jedne strane globalizacija i razvoj tehnologije stvaraju prilike za veću integraciju i multikulturalizam, s druge strane ostaju prisutni izazovi etnocentrizma, predrasuda, stereotipa i socijalne izolacije. Različiti sociološki pristupi pružaju ključne uvide u razumijevanje stranaca kao bitnih aktera u oblikovanju suvremenih društava pri tome naglašavajući potrebu za politikama i praksama koje promoviraju socijalizaciju i međusobno poštovanje u sve više globaliziranom svijetu.

Literatura

1. Bauman, Z. (2002). Der Pilger und seine Nachfolger: Spaziergänger, Vagabunden und Touristen, u: Merz-Benz, P.-U., Wagner, G. (ur.): *Fremde als sozialer Typus: Klassische soziologische Texte zu einem aktuellen Phänomen*, Konstanz: UVK-Verlagsgesellschaft
2. Bauman, Z. (2013). *Europa stranaca*. Europski glasnik (br. 18), Hrvatsko Društvo Pisaca, Zagreb
3. Bauman, Zygmunt. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. (pristupljeno 7.7.2024.)
<https://www.enciklopedija.hr/clanak/bauman-zygmunt>
4. Bauman, Z. (2002). Stvaranje i prevazilaženje stranca, u: Marinković D., Ristić D. (ur.): *Stranac u humanističkom nasleđu*. Mediterran Publishing, Novi Sad
5. Castles, S. (1995). *How nation-states respond to immigration and ethnic diversity*, New Community, 21
6. Čačić-Kumpes, J. (2012). *Migracija, integracija i stavovi prema imigrantima u Hrvatskoj*, Revija za sociologiju 42 (2012), 3
7. etnocentrizam. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. (Pristupljeno 7.7.2024.)
<<https://www.enciklopedija.hr/clanak/etnocentrizam>>.
8. Gvozdanović A., Ilišin V., Adamović M., Potočnik D., Baketa N., Kovačić M. (2019). Istraživanje mladih u Hrvatskoj 2018.-2019., u: *Istraživanje mladih Jugoistočne Europe 2018./2019.*, Zaklada Friedrich Ebert, Zagreb
9. Jonjić, P. (1987). *Identifikacija „gastarbeiters“*. Vanjske migracije, Institut za migracije i narodnosti, Sveučilište u Zagrebu
10. Kymlicka, W. (1995). *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Clarendon Press
11. Marotta, Vince 2005, Urban sociology and the stranger, in *TASA 2005 Conference Proceedings*, Sociological Association of Australia, [Hawthorn, Vic.], pp. 1-10.
12. McLaren, L. M. (2003). *Anti-Immigrant Prejudice in Europe: Contact, Threat Perception, and Preferences for the Exclusion of Migrants*. Social Forces, 81 (3)
13. Mesić, M. (2002.): Suvremene europske migracije i (nacionalno) državljanstvo, u: Mežnarić, S. (ur.): *Etničnost i stabilnost Europe u 21. stoljeću: Položaj i uloga Hrvatske*, Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo

14. migracija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. (pristupljeno 7.7.2024.)
<https://www.enciklopedija.hr/clanak/migracija>
15. Milardović, A. (2013). *Stranac i društvo: fenomenologija stranca i ksenofobije*. Zagreb.
16. Milroy, L. (1980). *Language and social network*. Oxford: Basil Blackwell
17. multikulturalizam. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. (pristupljeno 7.7.2024.)
<https://www.enciklopedija.hr/clanak/multikulturalizam>
18. Musulin, S. (ur.) (1956.-1958.): *Rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*. Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti
19. Quillian, L. (1995). *Prejudice as a Response to Perceived Group Threat: Population Composition and Anti-Immigrant and Racial Prejudice in Europe*. *American Sociological Review*, 60 (4)
20. Ritzer, G. (1997). *Suvremena sociološka teorija*, Zagreb: Nakladni zavod Globus
21. Sayad, A. (2010). Immigration and state thought, u: Martiniello M. i Rath J. (ur.). *Selected Studies in International Migration and Immigrant Incorporation*. Amsterdam: Amsterdam University Press
22. Schmitter Heisler, B. (2008). From Assimilation to Segmented Assimilation, from the American Experience to the Global Arena, u: Brettell C. B. i Hollifield J. F. (ur.). *Migration Theory: Talking across Disciplines*. 2nd ed. New York: Routledge
23. Schütz, A. (1944.): *The Stranger: An Essay in Social Psychology*, *The American Journal of Sociology*, 49
24. Schütz, A. (2002). Der Fremde: Ein sozialpsychologischer Versuch, u: Merz-Benz, P.U., Wagner, G. (ur.): *Fremde als sozialer Typus: Klassische soziologische Texte zu einen aktuellen Phänomenen*, Konstanz: UVK-Verlagsgesellschaft
25. Sekulić, D. (2011). *Vrijednosno-ideološke orijentacije kao predznak i posljedica društvenih promjena*. *Politička misao*, 48(3)
26. Sides, J. (2007). *European Opinion About Immigration: The Role of Identities, Interests and Information*, *British Journal of Political Science*, 37 (3): 477-504.
doi:10.1017/S0007123407000257
27. Simmel, G. (2001). *Kontrapunkti kulture*, Zagreb: Jesenski i Turk; Hrvatsko sociološko društvo
28. Simmel, G. (2002). Philosophie des Geldes: Drittes Kapitel: Das Geld in den Zweckreihen (izvadak), u: Merz-Benz, P.-U., Wagner, G. (ur.): *Fremde als sozialer*

Typus: Klassische soziologische Texte zu einen aktuellen Phänomen, Konstanz: UVK-Verlagsgesellschaft

29. Simmel, G. (2017). Stranac, u: Marinković D., Ristić D. (ur.): *Stranac u humanističkom nasleđu*. Mediterran Publishing, Novi Sad
30. Simmel, G. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. (pristupljeno 7.7.2024.)
<https://www.enciklopedija.hr/clanak/simmel-georg>
31. Tajfel, H. (1974). *Social Identity and Intergroup Behavior*, Social Science Information, 13
32. Weber, M. (2014). *Grad*. Mediterran Publishing, Novi Sad
33. Wilson, E. O. (2007). *O ljudskoj prirodi*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk
34. Wirth, L. (1938). *Urbanism as a Way of Life*. The American Journal of Sociology, 44
35. Wunderlich, J.-U., Warrier, M. (2007). *A Dictionary of Globalization*, London, New York: Routledge